

Άλλα καὶ τοῦ I καὶ τοῦ II ἡ οὐσία καὶ φύσις εἶνε τῷ Fichte ἀκατάληπτα· διότι περὶ μὲν τοῦ I λέγει μέν, ὅτι εἶνε ἐνεργητικότης, ἀπειρος ἐνεργητικότης, «ἡ καθαρὰ ἀπόλυτος ἐνεργητικότης καὶ αὕτη μόνον εἶνε τὸ κύριον καὶ ἀληθὲς ἔγώ» (Werke, IV. S. 22), δὲν λέγει ὅμως: τίς καὶ τί εἶνε ἐνεργός· οὖτω δὲ «ἡ ἀπειρος ἐνεργητικότης» τοῦ φιχτιανοῦ ἔγώ, ἐὰν μὴ ὑπόκειται αὐτῇ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ ὡς ζῶν ὑποκείμενον, θὰ ἦτο πράττειν ἄνευ πράττοντος, ὅλως κενή ἀφαίρεσις· περὶ δὲ τοῦ II: τοῦ εἰδέναι, ὅτι «πραγματικὴ ἐξήγησις αὐτοῦ εἶνε ὅλως ἀδύνατος» (Wiss. § 2)· ἐντεῦθεν δὲ αὐτόδηλον, ὅτι καὶ ἡ πηγὴ ἐξ ἡς αὐτὸς παράγει πᾶν εἶναι καὶ εἰδέναι εἶνε κατὰ τὴν ἀφελῆ ὁμολογίαν αὐτοῦ τούτου ἀκατάληπτόν τι (Wiss. S. 107. 5). «τὸ ἀρχικὸν σημεῖον ὡς κείμενον πέρα παντὸς πραγματικοῦ εἰδέναι, τὸ πραγματικὸν πρὸ τοῦ πράγματος δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδῶμεν τῇ ἐλευθερίᾳ, ἢν ἐν παντὶ εἰδέναι γιγνώσκομεν, αὐτὸ πίπτει εἰς τὸ ἀκατάληπτον».

Τούτου δὲ οὖτως ἔχοντος καταρρέει τὸ αὐτόγνωμον καὶ παράδολον τοῦτο σύστημα ἀφ' ἑαυτοῦ (Schöler, Krit. S. 164).

324. Συνέπειαι τῆς δοξασίας τοῦ Fichte καὶ Berkeley.

Ἐκ τῶν εἰρημένων γίγνεται δῆλον, ὅτι ὁ Fichte καὶ ὁ Berkeley (διότι ὁ Berkeley, ἐὰν μὴ ἐπιτραπῇ αὐτῷ ἀνακολουθίᾳ, συμφωνεῖ τῷ Fichte) παραδέχονται 1) ὅτι ὑπάρχει μόνον τὸ ἔγώ· 2) ὅτι τοῦτο τὸ ἔγώ αἰσθάνεται, νοεῖ, λογίζεται, συναίσθάνεται, ἐπιθυμεῖ, βούλεται, καὶ ἐπομένως; 3) ὅτι ἔχει α) αἰσθήματα προϊόντα τοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ νοεῖν, β) παραστάσεις προϊόντα τοῦ νοεῖν, γ) ἐννοίας προϊόντα τοῦ νοεῖν καὶ λογίζεσθαι.

Άλλα ποῦ καὶ πότε κεῖται τοῦτο τὸ ἔγώ; οὐδαμοῦ καὶ οὐδέποτε· διότι ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος καὶ τὸ ἐν αὐτοῖς καθαρὸν εἶναι εἶνε πλάσματα τοῦ ἔγώ· δέον ἄρα νὰ παρασταθῇ κατ' αὐτοὺς ὡς ὅλως ἀφηρημένη ἐννοία, ὡς τι οὐδαμοῦ καὶ οὐδέποτε κείμενον καὶ δὴ ὑπάρχον.

Ίδοù ποῦ ἄγει ἡ ἀργησις τοῦ οὐκεγώ!

**325. Ούδετερος αυτῶν ὀπισθοδρομεῖ πρὸ τῆς
δυσκολίας, εἰς ἣν προσκρούει ἡ ὑπαρξίας του
έγῳ ἄνευ τῆς πραγματικῆς ὑπάρξεως του
οὐκεγώ.**

Καὶ δμως οὔτε ὁ μὲν οὔτε ὁ δὲ ὀπισθοδρομεῖ πρὸ τῆς προφανῶς ἀνυπερβλήτου δυσκολίας, εἰς ἣν προσκρούει ἡ ὑπαρξίας του ἔγῳ ἄνευ τῆς πραγματικῆς καὶ ἀναγκαστικῆς ὑπάρξεως του οὐκεγώ· εἰ δὲ τό ποτε δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι τὸ ἔγῳ ἥδύνατο νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἄνευ του οὐκεγώ, θὰ ἡσαν δυναταί, εἰ καὶ μὴ πραγματικαί, καὶ αἱ δύο ὑποθέσεις: καὶ ἡ τοῦ Berkeley, καθ' ἣν τὰ ἐν τῷ ἔγῳ αἰσθήματα καὶ παραστάσεις γεννῶνται ὑπὸ του Θεοῦ (ἐπιτρεπομένης αὐτῷ τῆς ἀνακολουθίας) (πρβλ. Thilo, Geschichte der Philosophie, Bnd. II. § 26, S. 99), καὶ ἡ τοῦ Fichte, καθ' ἣν τὰ ἐν τῷ ἔγῳ αἰσθήματα καὶ παραστάσεις γεννῶνται ὑπὸ αὐτοῦ τούτου του ἔγῳ. Ἀλλα ὑπόθεσις ὑπάρξεως του ἔγῳ ἄνευ οὐκεγώ δμοιου πρὸς αὐτό, δρου τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, εἶνε λογικῶς τε καὶ μεταφυσικῶς ἀδύνατος.

Τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, καταπίπτει καὶ τὸ τοῦ Berkeley σύστημα καὶ τὸ τοῦ Fichte ως ἄλογον.

326. Ἡ γνώμη τοῦ Berkeley μωρά.

Πότε θὰ ἥδύνατο τὸ ἔγῳ ἔστω καὶ βεβιασμένως νὰ ὑποτεθῇ ως αὐτοτελές τι.

Ως νῦν ἔχει ἀδύνατον νὰ θεωρηθῇ αὐθύπαρκτον.

Διὰ τοῦτο ἡ γνώμη τοῦ Berkeley, ὅτι ἡ αἴτια τῶν ἐν τῷ ἔγῳ αἰσθημάτων καὶ παραστάσεων εἶνε ὁ Θεός, ὃν τέλεον ἄγνωστον, μοὶ φαίνεται τοσοῦτον διτοπος καὶ ἄλογος, ὅστε θεωρῶ αὐτὴν εἰλικρινῶς, ἐὰν μὴ εἶνε ἀνειλικρινής ως προερχομένη ἐκ κληρικοῦ (πρβλ. καὶ O. Liebmamn, Zur Analysis der Wirklichkeit, S. 31), ως τὴν μωροτέραν τῶν ὑποθέσεων· διότι πᾶσα γνῶσις, ως εἰρηται (§ 142), πηγάζει ἐκ τῆς πείρας ή ἀμέσως ή ἐμμέσως, μέσον τι δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ.

Τὸ θεῖον δὲν ἀνήκει εἰς τὴν σφαιραν τῆς πείρας καὶ κατ' ἀκο-

λουθίαν ἡ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἀπόδειξις ἀδύνατον νὰ εἶνε ἄμεσος· θὰ ἦδύνατο δὲ νὰ εἶνε μόνον ἔμμεσος. Ἀλλὰ δύναται νὰ καταρτισθῇ τοιαύτη τις ἀπόδειξις ἀνευ προϋποθέσεως, τοῦ ἐγώ; "Ωστε ἡ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀπόδειξις δύναται νὰ εἶνε καὶ εἶνε μόνον ἔμμεσος.

'Αλλὰ δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐγὼ ἀνευ τῆς προϋποθέσεως τοῦ οὐκεγώ: κόσμου πραγματικῶς ἐκτὸς αὐτοῦ ὑπάρχοντος καὶ ως ὅρου αὐτοῦ ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἀνευ χρησιμεύοντος; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ (πρβλ. Ludw. Weis, *Anti-Material*, Bnd. I. S. 199.—O. Flügel, *Die Probleme der Philos. und ihre Lösungen*, N. 68. S. 100—101): τότε μόνον θὰ ἦδύνατο ἔστω καὶ βεβιασμένως νὰ ὑποτεθῇ τὸ ἐγὼ αὐτοτελές τι, εἰ διετέλει τούλαχιστον ὑπὸ τοὺς ὅρους, ὑφ' οὗς καὶ οἱ πλανήται, μὴ χρῆζον πρὸς ὑπαρξίην καὶ συντήρησιν αὐτοῦ τῶν ὅρων, ὃν νῦν ἀπαραιτήτως καὶ πασιφανῶς χρήζει, ἡ καθάλεγει ὁ Herzen (*Lecerveau et l'activité cérébrale au point de vue psycho-physiologique*, 1887, p. 48—49), «εἰ δ' ἀνθρωπος ἦτο μένος ἐπὶ τῆς γῆς»· εἰ οἱ ὅροι οἱ πρὸς ὑπαρξίην καὶ συντήρησιν αὐτοῦ ἦσαν κεκρυμμένοι, θὰ ἦδύνατο τὸ ἐγὼ ἀποπλανώμενον νὰ νομίζῃ, διτὶ ἡ ἔχει τὴν ἑαυτοῦ ὑπαρξίην ἐν ἐπέρῳ τινὶ δοντὶ ἀπείρῳ, παντούσυγάμῳ καὶ περ ὅλως ἀγνώστῳ, ὅπερ ἐγκιμιούργει τὰ ἐν αὐτῷ αἰσθήματα καὶ παραστάτεις, ἡ εἶνε αὐθύπαρκτόν τι καὶ αὐθυπόστατον, τὸ δὲ οὐκεγώ πλάσμα αὐτοῦ καὶ μόνον ἐν αὐτῷ ὑφιστάμενον· ἀλλ' ὡς νῦν ἔχει, ἡ ὑπαρξίης τοῦ ἐγὼ ἀνευ τῆς τοῦ οὐκεγώ θὰ ἦτο ἀπολύτως ἀδύνατος.

327. Συνέχεια-

'Ανάπτυξις.

'Η ὑπαρξίης τοῦ οὐκεγώ εἶνε ἀπαραίτητος πρὸς ὑπαρξίην τοῦ ἐγώ· διότι 1) πῶς εὑρηται τὸ ἐγώ; πόθεν ἐπήγασε; διότι βεβαίως προϋποτίθησιν ἡ ὑπαρξίης αὐτοῦ πάντως οὐκεγώ· 2) ποῦ κεῖται; ἐν τῷ κενῷ; ἐν τῷ χάει; εἶνε ὅν αὐθύπαρκτον; δὲν ὑπάγεται ὑπὸ τὸν γόμον τῆς γενικῆς βαρύτητος; διότι ὁ ἡμ.έτερος πλανήτης ως ἴδεα εἶνε ἀκατάλληλος πρὸς κατοικίαν δοντος αὐθυπάρκτου οἴον τὸ ἐγώ·

3) πῶς συντηρεῖται; διότι ὁ ἄρτος, τὸ θέωρο, ὁ ἀὴρ καὶ εἴ τι ᾔλλο τοιοῦτον ὡς πλάσμα, ὡς ἴδεα, εἶνε τελείως ἀκατάλληλα πρὸς συντήρησιν ὅντος αὐθυποστάτου, οἷον τὸ ἐγώ· 4) πρὸς τί ἡ σωματικὴ ὄργάνωσις; πρὸς τί τὸ νευρικὸν σύστημα καθόλου.

Πρὸς τί τὰ πεπτικά, πνευστικά, μαστικά, χινητικά, γεννητικά, φωνητικὰ ὄργανα; Πρὸς τί τὰ ἀπτικά, γευστικά, ὀσφρητικά, ὀπτικά, ἀκουστικὰ αἰσθητήρια ὄργανα;

Διότι τὸ νοοῦν ὑποκείμενον ὡς πνεῦμα, δὲν θὰ ἔχρηται τοιούτων ὑλικῶν ὄργάνων, ἵνα ὅρα, ἀκούῃ, ὀσφραίνηται, γεύηται καὶ ἀπτηται, ἀντικειμένων ἀντιστοιχούντων πρὸς τὰ ὄργανα ταῦτα, ἃ τε οὐδεμίαν ὑπόστασιγ καθ'έαυτὰ ἔκτὸς αὐτοῦ κεκτημένων (πρᾶλ. Andr. Erhard, Metaphysik, 1845, § 77 S. 104—105).

Τὸ νοοῦν δὲ ὑποκείμενον ὡς πνεῦμα δὲν θὰ ἔχρηται ὑλικῶν ὄργάνων, διότι τὰ ἀντικειμένα ταῦτα πλάσματα, φαντάσματα, ὅντα αὐτοῦ καὶ ὡς τοιαῦτα οὐδεμίαν ἔκτὸς αὐτοῦ ὑλικὴν ὄντότητα ἔχοντα, μένοντα ἐγ αὐτῷ ἀδιαλείπτως θὰ ἥσαν ὅρατά, ἀκουστά, ὀσφραντά, γευστά καὶ ἀπτά ὡς ἴδειαι ἴδεωδῶς (πρᾶλ. καὶ Andr. Erhard, Metaph. § 77. S. 105).

328. Συνέχεια. "Ἐπεροι λόγοι ἀναιρετικοὶ τοῦ ἴδαισμοῦ.

Τὸ ἐγώ εἶνε διπλοῦν: νοοῦν καὶ νοούμενον, θεωροῦν καὶ θεωρούμενον κρῖνον καὶ κρινόμενον, ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον.

Τὸ μὲν δηλοῖ ἔαυτὸν ἐν τῇ ἐσωτερικῇ αἰσθήσει ὡς νοητικὴν δύναμιν: πνεῦμα· τὸ δὲ παριστᾶ ἔαυτὸν ἐν τῇ ἐξωτερικῇ αἰσθήσει ὡς ἔκτεταμένην ὕλην: σῶμα. Ἀδιάφορον δέ, ἐὰν ἔκάτερον παριστᾶ ἢ δύναται νὰ παραστῆσῃ ἔαυτὸν συγχρόνως καὶ ἀντιστρόφως ἢ οὔ(§ 236). Εἰς τὸ ἡμέτερον ζήτημα ἀρκεῖ, δτι ὑπάρχει τι τοῦ ἐγώ, ὅπερ παριστᾶ ἔαυτὸν ἐν τῇ ἐξωτερικῇ αἰσθήσει ὡς ἔκτεταμένην ὕλην καὶ δὴ ὡς χῶρον κατέχον, ὡς σῶμα, καὶ τι, ὅπερ δηλοῖ ἔαυτὸν ἐν τῇ ἐσωτερικῇ αἰσθήσει ὡς νοητικὴν οὐσίαν, ὡς πνεῦμα (Fr. Kirchner, Metaphys. 217—218. Andr. Erhard, Metaph. §§ 78—79).

80. S. 106—114). διότι, τούτου οὕτως ἔχοντος, τὸ νοοῦν ὑποκείμενον εἶνε οὐ μόνον ἐγὼ ἀλλὰ καὶ οὐκεγώ. Τοῦτο δὲ τὸ οὐκεγὼ τοῦ ἐγὼ εἶνε σῶμα, ὥλη· ως τοιοῦτον δ' ἔχει ἐκ τῶν χρηματῶν στοιχείων τῶν ἀπαρτιζόντων τὸ σχετικὸν οὐκεγὼ τὰ 14—17 καὶ πρὸς αὐτὸν (§ 25) διὸ καὶ κέκτηται τὰς δύο γενικὰς ιδιότητας τοῦ ὑλικοῦ σώματος: τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ ἀδιαχώρητον, καὶ ως τοιοῦτον ὑπάγεται ἀναμφισβήτητως. ὑπὸ τὸν νόμον τῆς γενίκης βαρύτητος (πρᾶλ. Fr. Kirchner, Metaph. S. 218.—W. Volkmann, Lehrbuch der Psychologie, Bnd. II, 1885, § 95 S. 78—93 καὶ § 100 S. 117—126).

Δῆλον δέ, τί ἀποχωρεῖ τοιοῦτον ὃν αὐθύπαρκτον καὶ αὐθυπόστατον.

329. Άμφοτεραι αἱ δοξασίαι ἐσφαλμέναι ἐν τῇ βάσει.

'Εκ τῶν εἰργμένων δὲ γίγνεται δῆλον, ὅτι ἀμφότεραι αἱ δοξασίαι αὗται εἶνε ἐσφαλμέναι ἐν τῇ βάσει αὐτῶν, λαθοῦσαι τὸ ἐγὼ ἢ μὲν ως ἔχον τὴν ἑαυτοῦ ὑπαρξίαν ἐν ὅντι ὅλως ἀγνώστῳ αὐτῷ, ἢ δὲ ως ἀπόλυτον (πρᾶλ. καὶ A. Erhard, Metaph. § 12. S. 8—9. Ludwig Weis, Anti-Materialism. Bnd. I. S. 117).

Οι λόγοι λοιπὸν τεῦ μυστικοῦ (τοῦ Berkeley) καὶ τοῦ λογικοῦ (τοῦ Fichte) ἴδαιςιμοῦ περὶ τοῦ αἰτίου τῆς αἰσθημάτων καὶ τῶν παραστάσεων δὲν χρήζουσιν ἄλλης ἀναιρέσεως ως αὐταναίρετοι· διὸ ἀρκοῦσι τὰ ὄλιγα ταῦτα (πρᾶλ. καὶ O. Liebmann, Zur Analysis der Wirklichkeit. S. 19—21. 23—35.—Th. Huxley, Les problèmes de la biologie, 1892, p. 148—187).

330. Οἱ λόγοι περὶ τῆς ἀκαταληψίας τοῦ οὐκεγώ δι' ἔλλειψιν μέσων κοίνων εἴνε σπουδαιότατοι καὶ ως τοιοῦτοι μεγίστης προσοχῆς ἄξιοι.

Ανάπτυξις.

Οἱ δὲ λόγοι περὶ τῆς ἀκαταληψίας τοῦ οὐκεγώ δι' ἔλλειψιν μέσων κρίσεων, οἱ ὅποιοι, ως εἴρηται (§ 319), εἶνε κοινοὶ ἔγτε τῷ

μυστικῷ (τοῦ Berkeley) ἐν τῷ λογικῷ (τοῦ Fichte) ἴδαισμῷ, οὓς καὶ ὁ ἴδαικοπραγματισμὸς (πρβλ. A. Erhard, Metaph. S. 9—11 § 78. S. 106), δν δοξάζω, δὲν παραγνωρίζει (πρβλ. καὶ Hermann Wolff, Specul. und Philosoph. Bnd. II. S. 203—204), εἶνε σπουδαιότατοι, καὶ ὡς τοιοῦτοι μεγίστης προσοχῆς αἴξιοι. Διό, ἀφ' οὗ ἐξετέθησαν οἱ λόγοι οὗτοι συντομώτατα μὲν καὶ ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς, ἀλλὰ μετὰ τῆς διεύσης σαφηνείας, δέον νὰ ἐπενεχθῶσιν ἐπ' αὐτῶν αἱ δυναταὶ παρατηρήσεις, δι' ᾧ νὰ ἀποδεικνύηται α) ἂν οἱ λόγοι οὗτοι ἀποδεικνύωσιν ὅντας, ὅτι τὸ οὐκεγώ εἶνε ἀκατάληπτον καὶ β) ἂν ἡ ἀκαταληψία τοῦ οὐκεγώ δύναται νὰ ἴσοδυναρῇ πρὸς τὴν ἀνυπαρξίαν αὐτοῦ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἄγει τὸ ἔγω κατὰ λογικὴν ἀνάγκην πρὸς τὴν ἀργησιν τῆς ἀντικειμενικῆς ὑπάρξεως τοῦ οὐκεγώ.

Πρὸ τούτου δ' ὅμως πρέπει νὰ σημειωθῇ ποῦ χυρίως ἔγκειται ἡ δυσκολία τῆς καταλήψεως τοῦ οὐκεγώ καὶ θεωρεῖται ὑπὸ τῶν ἴδαικῶν τὸ μὲν οὐκεγώ ἀκατάληπτον, τὸ δὲ ἔγω καταληπτόν, καὶ ἐὰν ἐν τούτῳ δὲν κεῖται ἀντίφασις, δι' ἣς ἀναιρεῖται ὁ ἴδαισμὸς καὶ ὁ θεολογικο-μυστικὸς τοῦ Berkeley καὶ ὁ ἔγωιστικὸς τοῦ Fichte ἐκ θεμελίων.

ΞΑΚΙΝΗΣΙΑ ΤΗΣ ΑΚΑΤΑΛΗΨΙΑΣ ΤΟΥ ΟΥΚΕΓΩ ὝΠΟ ΤΟΥ ΕΓΩ ΚΕΙΤΑΙ ΕΝ ΑΜΦΟΤΕΡΟΙΣ.

Ο λόγος.

Ἡ δυσκολία τῆς καταλήψεως τοῦ οὐκεγώ ὑπὸ τοῦ ἔγω κεῖται ἐν ἀμφοτέροις: ἐν τῷ οὐκεγώ ἐν τε τῷ ἔγῳ. Ἐν τῷ οὐκεγώ μὲν, διότι δὲν δύναται νὰ δράσῃ ἐπὶ τὸ ἔγω οὗτως, ὥστε νὰ γνωρίσῃ αὐτῷ τὴν οὐσίαν καὶ φύσιν αὐτοῦ ἀμέσως (πρβλ. καὶ Fr. Kirchner, Psychologie, S. 78—9). ἐν δὲ τῷ ἔγῳ, διότι δὲν δύναται νὰ γνωρίσῃ τὸ οὐκεγώ ἀμέσως ἀλλ' ἐμμέσως, γνωρίζον ἑαυτό, τὰς ἴδιας αὐτοῦ διαθέσεις (§§ 4. 121. 128. 130. 137—9. 145. 193. 194. 197—9. 205. 242—5. 310—330). οὕτω δ' ἀντικειμενικὴ γνῶσις τοῦ οὐκεγώ ὑπὸ τοῦ ἔγω εἶνε ἀδύνατος· διότι τὰ δύο πρῶτα μέλη τῆς γνωστικῆς τριάδος ἐφ' ᾧ χυρίως βασίζεται αὕτη ἐξελέγχονται ἀνεπαρκῆ· Ἡ μὲν αἰσθησις, ὡς γνωρί-

ζουσα τῷ ἐγώ μόνον ποιότητος καὶ καταστάσεις τῶν ιδίων αὐτοῦ νεύρων καὶ ἐπομένως ἀδυνατοῦσα δι' αὐτῶν νὰ γνωρίσῃ αὐτῷ τὴν οὔσιαν καὶ φύσιν τῶν ἐμποιούντων αὐτὰς αἰτίων. Ὁ δὲ νοῦς ὃς δρῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τοιούτων διαθέσεων ἦτοι ὡς ἔχων ἀντικείμενον τὰς ἐκ τῶν τοιούτων καταστάσεων τῶν νεύρων σχηματιζομένας παραστάσεις, ἐννοίας καὶ χρίσεις (ἢ 112. 174. 213), καὶ ἐπομένως ἀδυνατῶν νὰ ἐξελέγξῃ, εἴναι αὐταὶ γεννῶνται ἐν τῷ ἐγώ ἣ διδῶνται αὐτῷ ἔξωθεν (ἢ 234. 297) (πρβλ. καὶ J. G. G. Werdermann, Kurze Darstellung in ihrer neuesten Gestalt. S 143 – 144).

Λοιπὸν γνῶσις τοιαύτην πηγὴν ἔχουσα ἀδυνατεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὑπαρξίαν ἀντικειμενικοῦ κόσμου καὶ ἐπομένως ἡ ἄρνησις αὐτοῦ δὲν εἶνε ἀδύνατος.

332. Συνέχεια. Ὁ λόγος.

Ἄλλ' ἐὰν οἱ δύο οὗτοι μάρτυρες, οἵτινες εἶνε καὶ οἱ μόνοι, ἔξαιρεθῶσι διὰ τὸν ἀντίδικον τοῦ ἴδαισμοῦ πραγματισμόν, ἡ δίκη ὡς γιγνομένη ἕνευ μαρτύρων ἀποδαίνει κατ' αὐτοῦ. Ἄλλὰ τοιαύτη καταδίκη τοῦ πραγματισμοῦ δὲν ἔχει οὐδαμῶς κῦρος· διότι ὁ λόγος, ὅστις εἶνε ἡ τρίτη ὑπόστασις τῆς γνωστικῆς τριάδος, ἀδυνατεῖ νὰ σχηματίσῃ τὰς παραστάσεις καὶ δὴ ἐννοίας, χρίσεις καὶ συλλογισμοὺς αὐτενεργήτως· ἐπομένως λαμβάνει αὐτὰς διὰ τῶν δύο ἄλλων ὑποστάσεων· ὅστε ὁ λόγος ἐξελέγχει μὲν τὰς παραστάσεις, ἐννοίας καὶ χρίσεις, ἀλλὰ πάντοτε ἐπὶ τῇ βάσει καὶ βοηθείᾳ τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ νοῦ.

Ωστε τὸ ἐγώ, ἵνα ἀποφίνηται περὶ τίνος, διότι, ὡς εἴρηται (ἢ 136). γνῶσις εἶνε ἀπόφανσίς τις, δέον νὰ εἶνε προσωπικόν. Ἰνα δὲ εἶνε προσωπικόν, ἀνάγκη νὰ ἔχῃ αἰσθησιν, νοῦν, λόγον· διότι ἕνευ αὐτῶν εἶνε ἀδύνατον νὰ γνωρίσῃ ἑαυτὸν καὶ νὰ θῇ ὑποκειμενοκατηγορούμενον.

Ἐὰν λοιπὸν ἡ μαρτυρία τῆς τρισυποστάτου γνωστικῆς ταύτης δυνάμεως βάσιν ἔχούσης τὴν συγεένησιν εἶνε ἀναξιόπιστος, τότε διὰ τίνος μέσου θὰ γνωρίσῃ τὴν ἑαυτοῦ ὑπαρξίαν; διότι λογικῶς εἶνε ἀδύνατον, ἵνα πρὸς γνῶσιν μὲν τῆς ἑαυτοῦ ὑπάρξεως εἶνε ἀξιόπι-

στος, πρὸς γνῶσιν δὲ οὐκεγὼ ἐκτὸς αὐτοῦ ἐν χώρῳ κειμένου ἀναξιόπιστος. Ἡ λογικὴ δὲν ἐπιτρέπει ἔχυτῇ δύο διάφορα μέτρα διὰ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα· καὶ ἐνταῦθα πρόκειται ἀκριβῶς περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος· ἦτορ δὲν οὐκεγὼ αὕτη εἶναι ἀξιόπιστος καὶ δὴ ἐπαρκής καὶ τῷ ἐγῷ καὶ τῷ οὐκεγῷ ἦτορ αὐτοῖς ἀνεπαρκής ἀμφοτέροις.

Εἰ δὲν αἴσθησις, ὁ νοῦς καὶ ὁ λόγος ἀρκεῖ τῷ ἐγῷ πρὸς γνῶσιν τῆς ἔχυτοῦ ὑπάρχεως καὶ ἀπόδειξιν τούτου, ἀρκεῖ καὶ πρὸς γνῶσιν τῆς ἀντικειμενικῆς ὑπάρχεως· τοῦ οὐκεγῷ καὶ γνῶσιν τούτου. Διότε οὐ μόνον ἐν τῇ φύσει τοῦ οὐκεγῷ ἀπαιτεῖται διάκρισις ἄλλα καὶ ἐν τῇ αὐτογνωσίᾳ (§§ 21. 136). Ινα δὲν ὑπάρχῃ διάκρισις, δέον νὰ προϋπάρχῃ, προηγηθῇ, σύγκρισις. Ινα δὲν ὑπάρχῃ σύγκρισις, δέον ινα προϋπάρχειται δύο τινά: ἐνταῦθα δὲ ἐγῷ καὶ οὐκεγῷ· κατὰ ταῦτα τὸ «ἐγῷ γνώτω ἐμαυτὸν» ἴσοδυναμεῖ πρὸς τὸ «ἐγῷ γίγνώσκω δύο διάφορα ἐμοῦ» (πρᾶλ. Βεν. Λεσβ. Μεταφ. σ. 192, πρᾶλ. καὶ Kant, Kritik der reinen Vern. (Philos. Biblioth. von Kirchmann), Bnd. II. 1881 S. 235, πρᾶλ. καὶ Josef Müller, Syst. d. Philos. 1898 S. 21).

Ωστε τὸ ἐγῷ, ινα γνωρίσῃ ἔχυτὸ ἀνάγκη ἀπόλυτος, ινα γνωρίσῃ καὶ ἔτερὸν τι, οὐκεγῷ· διότε ἄλλως δὲν δύναται νὰ εἰπῃ: ἐγῷ εἰμὶ ἐγῷ. Ινα δὲν εἰπῃ τοῦτο, δέον νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἔτερὸν τι, πρὸς ὅσυγκρινον ἔχυτὸ θὰ εὑρισκεν, δτοι αὐτὸ εἶναι αὐτὸ καὶ οὐχὶ ἔκεινο (§§ 21. 136).

Ἐκ τῶν εἰρημένων γίγνεται: δῆλον, δτοι ἡ μαρτυρία τῆς τρισυποστάτου καὶ ἀδιαιρέτου ταύτης γνωστικῆς τριάδος εἶναι συνφόδια τῇ λογικῇ ἡμῶν φύσει ἀξιοπιστοτάτη. Εὰν δὲ εἶναι αὕτη ἀδύνατον ἄλλως νὰ ἀντιληφθῇ τοῦ οὐκεγῷ ἢ οὗτω, τοῦτο δύναται μὲν ίσως, ως διὰ μακρῶν δεικνύεται ἐν τῇ παρούσῃ διατριβῇ, νὰ ὑπάρχῃ ως λόγος ἀκαταληψίας, ἄλλα δὲν δύναται τις τὸ παράπαν, ἐὰν ἔχῃ ὑγιῶς διαταληψίαν τοῦ οὐκεγῷ νὰ κατηγορήσῃ κατ' αὐτοῦ ἀνυπαρξίαν (πρᾶλ. καὶ Josef Müller, System der Philosophie S. 62). Διότι δῆλον, δτοι ἡ ἀγνοιά τινος δὲν εἶναι ἀπόδειξις τῆς τοῦ ἐναντίου ὑπάρχεως (§§ 254. 339. 345)· (πρᾶλ. Βεν. Λεσβίον, Μεταφ. σ. 219. Chr. Thomasius, Log. § 24. Wolff. Specul. u. Phil. Bnd. II. S. 192—3. Krug, Handbuch der Philosophie, Bnd. I. § 333 S. 338).

'Εκ πάντων τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων καταφαίνεται πόσον τὸ συμπέρασμα καὶ τοῦ Berkeley καὶ τοῦ Fichte καὶ παντὸς ἀπολύτου ίδανικοῦ, ὅπερ ἐξήγαγον ἐκ τῆς ἀκαταλγψίας τοῦ ἀντικειμενικοῦ οὐκεγώ, εἶνε ἄλογον καὶ ἀτυχὲς (πρᾶλ. O. Flügel, Die Probleme der Philos. N° 67. S. 99).

333 Ἀναίρεσις τῆς Βάσεως τῶν θέσεων τοῦ τε Berkeley καὶ τοῦ Fichte.

Τί παραδέχομαι ἐκ τοῦ ίδανισμοῦ.

Δὲν δύναται τίς νὰ εἴπῃ, δτὶ γνωρίζει τὰ ἔξωτερικὰ πράγματα ἐκ τῶν πειστήτων.

Ἄναπτυξις.

'Εκ τῶν εἰρημένων θέσεων τοῦ τε Berkeley (§§ 310—316) τοῦ τε Fichte (§§ 317—318) ἀνάγκη νὰ ἀνατρεθῇ ἡ βάσις· ταύτης δὲ ἀναιρουμένης, συνανατρεῖται καὶ ὅλη ἡ ἐπ' αὐτῆς στηρίζομένη γνώμη: δτὶ αἱ ἀντικειμενικαὶ τοῦ κόσμου παραστάσεις ἐ· τῷ ἐγώ γεννῶνται διὰ τοῦ θεοῦ (πρᾶλ. Rixner, Gesch. der Philos. Bnd. III. S. 133) ἡ ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐγώ (Rixner, ἔνθ' ἀν. S. 342. Krug, Philos. Lex. Bnd. II. S. 33).

Τὸ ἔξωτερικὸν δ' οὐκεγώ κατὰ τὴν δόξαν ταύτην θεωρεῖται ως τὸ σύνολον αὐτῆς τῆς ὑποκειμενικῆς αἰσθήσεως καὶ ἀντιλήψεως. Πᾶσαι δ' αἱ αἰσθηταὶ ποιότητες ἀς ἀποδιδομένη τοῖς ἔξωτερικοῖς πράγμασι: καὶ αἱ θεμελιώδεις ως ἡ ἔκτασις, τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα, καὶ αἱ παράγωγοις ως τὰ χρόματα, οἱ τόνοι, αἱ ὁσμαὶ καὶ οἱ χυμοί, θεωροῦνται ως θεμελιούμεναι ἐπὶ τῆς ὑποκειμενικῆς αἰσθήσεως καὶ ἀντιλήψεως. Διότι πᾶσαι εἶνε παραστάσεις καὶ ως τοιχῦται δὲν κεῖνται ἐκτὸς τοῦ ἐγώ.

Κάγω θεωρῶ ως ἀναμφίβολον, ὅτι οἱν αἱ ποιότητες τῶν σωμάτων εἶνε ποιότητες καὶ καταστάσεις τῶν ἡμετέρων νεύρων καὶ κατ' ἀκολουθίαν κεῖνται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἀντιληπτικῇ οὐσίᾳ καὶ οὐχὶ ἐν τοῖς ἐκτὸς ἡμῶν κειμένοις σώμασι (§§ 194—204. 242)· (πρᾶλ. καὶ Κουμαν. Σύνταγμα φιλοσοφίας, τομ. I. σ. 57). Επίσης η ΙΩΑΝΝΑ 2006

σώματα, ἐὰν ὑπάρχωσι, δὲν εἶνε τοιαῦτα, οἷα φάίνονται ἡμῖν.

Κατὰ ταῦτα δὲν δύναται τις βεβαίως νὰ εἴπῃ, ὅτι γνωρίζει τὰ ἔξωτερικὰ πράγματα ἐκ τῶν ποιοτήτων αὐτῶν. Διέστι αἱ ποιότητες εἶνε τοῖαι αὐτοῦ διαθέσεις καὶ ως τοιαῦται κείνται ἐν αὐτῷ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀποδιδοὺς αὐτὰς τοῖς ἔξωτερικοῖς πράγμασιν ὑποστασιοποιεῖ τὰς ίδιας ἔχυτοῦ παραχωράσεις καὶ ωὗτω μετονομάζει τὰς ίδιας ἔχυτοῦ διαθέσεις, ποιότητας ἢ γνωρίσματα (§§ 203. 281—282).

334 Αἱ διανοητικαὶ μορφαὶ δὲν ἀνταποκρίνονται ἀκριβῶς πρὸς τὰς μορφὰς τοῦ εἶναι

Τὸ ἐγώ δὲ χέκτηται μὲν ὄρμεμφύτως; διὰ τῆς ἀμέσου ἐκείνης γνώσεως, ἥτις πηγάζει ἐκ τῆς συνειδήσεως καὶ ἥτις εἶνε ἴσχυροτέρα καὶ προγενεστέρα παντὸς συλλογισμοῦ, τὴν ἀκράδαντον καὶ ἀδιέσειστον πεποίθησιν, ὅτι ὑρίσταται ἐκτὸς αὐτοῦ ἀντικειμενικὸν οὐκεγώ, ἀλλὰ δὲν ὑποπτεύει τὸ παράπαν, ὅτι αἱ διανοητικαὶ μορφαὶ δὲν ἀνταποκρίνονται ἀκριβῶς πρὸς τὰς μορφὰς τοῦ εἶναι αὐτοῦ. (πρᾶλ. καὶ Hermann Wolff, Ueber den Zusammenhang unserer Vorstellungen mit Dingen außer uns. S. 43).

Ἡ πεποίθησις δ' αὕτη, ἥτις ἔχει βάσιν τὴν πεῖραν τὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων ποριζόμενην, τὴν μόνην πηγὴν τῶν γνώσεων τοῦ ἐγώ (§§ 124—143), θεωρεῖται κοινῶς ὑπερτέρα πάσης σπουδαίως δεδικαιολογημένης ἀμφιβολίας, ἀλλὰ κυρίως εἶνε τοιαῦτη μόνον δόσον ἀφορᾶ εἰς τὴν βάσιν (§§ 229. 340). Λέγω δὲ σπουδαίως δεδικαιολογημένης ἀμφιβολίας, διότι ἡ ἀρχαία καὶ ἡ νέα σκέψις καὶ ὁ ἴδαινισμὸς ὡς προσκρούων εἰς τὴν πεῖραν καὶ μάλιστα ὁ τελευταῖος ὡς δοκιμάζων τὸ ἀδύνατον (πρᾶλ. H. v. Schöler, Krit. d. wiss. Erk. S. 158) ἤκιστα δικαιολογεῖται (πρᾶλ. Fr. Kirchner, Metaph. S. 41—42. Ludw. Busse. Philosophie und Erkenntnistheorie, 1894. S. 13—30).

Αλλ' ἀποδεικνύεται φυσικῶς καὶ φυσιολογικῶς, ὅτι αἱ ἀντιλήψεις, ἐποπτεῖται, τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν, αἱ ὄποιαι ἀποτελεσματικάναντιρρήτως τὰ μόνα στοιχεῖα τῆς γνώσεως τοῦ ἐγώ, δὲν εἶνε πάντοτε τοιαῦται, οἷα παρίστανται αὐτῷ, εἰ καὶ στηρίζονται ἐπὶ

τῆς πείρας ἡτοι γιγνώσκονται ἐκ τῶν ὑστέρων (a posteriori) καὶ ὁ κοινὸς ἀνθρωπος δὲν ὑποπτεύει οὐδαμῶς τὴν ὑποκειμενικότητα αὐτῶν, εἶναι ἀδιαφιλογικήτως διαθέσεις αὐτοῦ καὶ ως τοιαῦται κείνται ἔντὸς αὐτοῦ καὶ οὐχὶ ἐκτὸς αὐτοῦ (πρβλ. Fr. Kirchner, Metaph. S. 41—42. O. Flügel, Die Probleme der Philosoph. № 66. S. 97. Josef Müller, System der Philosophie S. 10).

335. Αἱ αἰσθήσεις δὲν εἴνε ἀναμάρτητον κριτήριον τὰς ἀντικειμενικῆς ὑπάρξεως τοῦ οὐκεγώ.

Καὶ αὐτὴ ἡ συνείδησις δὲν εἴνε ἀλάνθαστον κριτήριον τῆς κατὰ ποσὸν καὶ ποιὸν ὑπάρξεως τοῦ οὐκεγώ.

Ἄναπτυξις.

Πᾶν φαινόμενον ὑποπτεύτον ὑπὸ τὰς ἡμετέρας αἰσθήσεις δὲν κεῖται πάντοτε καὶ ἐκτὸς ἡμῶν, ἀλλ᾽ εἶναι δημιούργημα τῆς ἡμετέρας ψυχῆς. "Ωστε αἱ αἰσθήσεις δὲν εἴνε ἀναμάρτητον καὶ ἀλάνθαστον κριτήριον τῆς ἀντικειμενικῆς ὑπάρξεως τοῦ οὐκεγώ.

Καὶ αὐτὴ ἡ συνείδησις, ἥτις εἴνε ἡ μήτηρ τῆς αὐτογνωσίας καὶ δὴ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἔγω, τὸ κριτήριον τῶν κριτηρίων, δὲν εἴνε ἀλάνθαστον κριτήριον τῆς κατὰ ποσὸν καὶ ποιὸν ὑπάρξεως τοῦ οὐκεγώ. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἴνε ἡ ἀνεπιφύλακτος παραδοχὴ τῆς ἀντικειμενικότητος τοῦ φαινομένου τούτου, ὅπερ καλεῖται κόσμος.

Ἡ συνείδησις δὲν ὑποπτεύει οὐδαμῶς ὅτι οἱ κόσμοι τῶν χρωμάτων, τῶν ἥχων, τῶν ὀσμῶν, τῶν χυμῶν, τῶν ἀφῶν καὶ μάλιστα αὐτὸ τὸ φῶς δὲν ὑφίστανται ἐκτὸς τοῦ ἔγω καθ' ἑαυτούς, καὶ ὅτι εἴνε δημιούργημα τοῦ ἔγω καὶ κατ' ἀκολουθίαν μόνον ψυχολογικὸν φαινόμενον (§ 240. 246—248). Διὰ τοῦτο οἱ φιλόσοφοι ἐκεῖνοι, οἵτινες ἀπεφήναντο, ὅτι οὐδὲν ἔχει διθῆ ποτε ἀκαταληπτότερον καὶ μᾶλλον συγκεχυμένον τῆς παραστάσεως ὑλῆς τιγός ὑφίσταμένης ἀπολύτως ως πράγματος καθ' ἑαυτό, κατ' ἀκολουθίαν καὶ οὐδὲν ἀκαταληπτότερον καὶ μᾶλλον συγκεχυμένον τῆς διδασίας

ύλικοῦ τινος ἔξωτερικοῦ κόσμου καθ' ἐαυτὸν ὑπάρχοντος ὡς συνόλου ἔκτὸς τοῦ συνειδότος τῆς ψυχῆς ὑφισταμένου (πρβλ. Rixner, Geschichte der Philosophie, Bnd. III. S. 130), ἔχουσι πλήρεις δίκαιον.

336. Οἱ ἀρνούμενοι τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπαρξίαν τοῦ οὐκεγὼ ἐκ τῆς δυσχερείας τῆς φύσει ὑπαρχούσης μεταξὺ ἐγὼ καὶ οὐκεγὼ δι' ἔλλειψιν οὐέστων κοίστεων ἔχουσι δίκαιον.

'Ανάπτυξις.

Τὰ στοιχεῖα τῆς ἡμετέρας γνώσεως.

'Υποκειμενικότης αὐτῶν.

Εἴρηται δὲ ὅτι οἱ ἀρνούμενοι τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπαρξίαν τοῦ οὐκεγὼ, τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου, ἦχθησαν πρὸς τοῦτο ἐκ τῆς δυσχερείας, ἢτις κεῖται φύσει μεταξὺ τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου καὶ τοῦ νοούμενου ἀντικειμένου, ἐκ τῆς ἔλλειψις μέσων κρίσεων (πρβλ. Βεν. Λέσβ. Μεταφ. σ. 209. Herm. Wolff, Specul. u. Philosoph. Bnd. II. S. 203 — 204)· καὶ εἰκότως διότι τὰ στοιχεῖα τῆς ἡμετέρας γνώσεως ἀποτελεῖ πᾶν διτοπίπτει ὑπὸ τὰς ἡμετέρας αἰσθήσεις (πρβλ. Herm. Wolff, Specul und Philos. Bnd. II. S. 172. 174. 175. 178. 212 — 216).

Τὸ δὲ ὑποπίπτον ὑπὸ τὰς ἡμετέρας αἰσθήσεις τί εἶνε; τί ἔτερον ἢ αἱ ποιότητες, αἱ σχέσεις, αἱ περιστάσεις, αἱ καταστάσεις καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον;

Τί εἶνε αἱ ποιότητες; τί ἔτερον ἢ 1) τὸ φῶς καὶ τὰ ἔξ αὐτοῦ χρώματα, ἔξ ὅν αἱ μορφαί; 2) ὁ ἥχος καὶ τὰ ἔξ αὐτοῦ: βρονταί, πάταγοι, θόρυβοι, φωναί, γλῶσσαι, γόοι, θρῆνοι, γέλωτες, ἄσματα, τόνοι, μουσική; 3) αἱ ὄσμαι, τὸ εὐῶδες, τὸ δυσῶδες καὶ τὰ ἐκ τούτων πολυποίκιλα συναισθήματα; 4) οἱ χυμοί, τὸ γλυκύ, τὸ πικρόν, τὸ ἀλμυρὸν κτλ. καὶ τὰ ἐκ τούτων παντοῖα συναισθήματα; 5) ἡ ἀφή, ἡ ἀντίστασις, ἡ πίεσις, ἡ θλῖψις, τὸ λεῖον, τὸ τραχύ, τὸ μαλακόν, τὸ σκληρόν καὶ τὰ ἐκ τούτων συναισθήματα;

Τὰ στοιχεῖα δὲ τῆς ἡμετέρας γνώσεως ἀποτελεῖ κατὰ τὰ 9/40

ἡ ὄρασις ἡ ὄρασις δὲ διεγείρεται δι' ἐρεθισμοῦ τοῦ φωτός, ως ἀνωτέρω φέρηται (ἢ 247. 248). Λέγοντες δὲ φῶς ἐννοοῦμεν 1) αὐτὸ τὸ αἰσθημα καὶ 2) τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ αἰτίαν.

'Αλλὰ τούτου σύντοις ἔχοντος, τὸ φῶς εἶνε αἰσθημα ὑποκειμενικόν, εἶνε διάθεσις τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου (πρᾶλ. Λ. Παπαϊωάννου, 'Ἀνατομ. τόμ. Γ'. σ. 466.—Körner, Der Menschengeist, S. 5.—Herm. Wolff, Specul. u. Philos. Bnd. II. S. 157—8), ως ὁ ἥχος (πρᾶλ. Herm. Wolff, αὐτόθι S. 162), ὁ χυμός (πρᾶλ. H. Wolff, ἐνθ' ἀν. S. 164), ἡ θερμότης, ἡ σκληρότης, ἡ τραχύτης, ἡ μαλακότης, ἡ λειότης (Wolff, ἐνθ' ἀν. S. 166) καὶ εἴ τι ἄλλο τοιεῦτον (H. Wolff, ἐνθ' ἀν. S. 171), εἶνε αἰσθήματα ὑποκειμενικά, ἀτε διαθέσεις τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου: τροποποιήσεις αὐτοῦ, καὶ ως τοιαῦτα δὲν ὑπάρχουσιν ἐκτὸς αὐτοῦ (πρᾶλ. H. Wolff. Specul. u. Philosoph. Bnd. II. S. 173).

'Αλλ' ἔὰν τὸ φῶς εἶνε αἰσθημα ὑποκειμενικόν, αἰσθήματα ὑποκειμενικὰ εἶνε πάντως καὶ τὰ δι' αὐτοῦ γνωριζόμενα: χρώματα, μερφατικά.

'Οθεν τὰ αἰσθήματα τῆς ὄράσεως, τῆς ἀκοῆς, τῆς γεύσεως, τῆς ὀσφρήσεως καὶ τῆς ἀφῆς ἦτοι οἱ κόσμοι τῶν χρωμάτων, τῶν μορφῶν, τῶν σχημάτων, τῶν χυμῶν, τῶν ὀσμῶν καὶ τῶν ἀφῶν, εἶνε τελείως ὑποκειμενικὰ καὶ ως τοιαῦτα κείμενα ἐν τῷ νοοῦντι ὑποκειμένῳ (B. Carneri, Empfindung und Bewusstsein, 1893, S. 12) καὶ οὐχὶ ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ δὴ συνεκλείπουσιν ἅμα τῇ ἐκλείψῃ τοῦ θεῖσκου τούτου (πρᾶλ. καὶ H. v. Schöler, Kritik der wissenschaftlichen Erkenntniss S. 22).

337 Τὸ θαυμάσιον τοῦτο φαινόμενον δημιούργημα αὐτοῦ τοῦ ἐγώ

'Ο λόγος.

Καὶ δὲ πραγματισμὸς πλανᾶται.

'Ἐκ τῶν ἦδη δὲ εἰρημένων θὰ ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ μετὰ τοῦ Fichte, ὅτι τὸ θαυμάσιον τοῦτο φαινόμενον εἶνε δημιούργημα τοῦ ἐγώ καὶ μετὰ τοῦ Schopenhauer μόνον τροποποίησις τοῦ γιγνώσκειν τοῦ ὑποκειμένου ως παράστασις αὐτοῦ (πρᾶλ. Schopenhauer,